

CİHAT VE TEHCİR

Mete TUNCAY (hazırlayan)

(KİTAPTAN BİR BÖLÜM)

1915 -1916

YAZILARI

AFA-Yayımları: 173/Eylül, 1991

GİRİŞ

Bu küçük kitap, vaadkâr başlığına pek uygun düşmeyecek kadar mütevazı bir kaynak yayınından ibaret. Esas itibarıyla iki metinden oluşuyor. Biri, ünlü bir **Hollandalı İslâm uzmanının, Dr. Hurgronje**'nin Alman gölgesindeki son Cihat ilânını eleştirisi. Yer yer sömürgeci bir anlayışla kaleme alınan bu yazının, yine de bizim için birçok bakımlardan öğretici olduğunu sanıyorum. Onu Türkçeye çevirip, başına da belge olarak, zamanın Şeyhülislâmı Ürgüplü Hayri Efendi ile hayatta kalan bütün eski şeyhülislâmların, fetva emininin ve birçok ulemanın imzalarını taşıyan (bkz. Yusuf Hikmet Bayur, Türk İnkılâbı Tarihi, cilt III, Kısım 1 - T.Tarih Kurumu Yay. 1953, s. 320) Cihat fetvasını ve Sultan Reşad'ın ordu ve donanmaya bildirisini koydum...

Fetvay-ı Şerife

1- İslâmiyyet aleyhine tehacüm-ü âda (düşman saldırısı) vâki ve memalik-i İslâmiyyenin gasb ü garetî (zorla alınması ve yağmalanması) ve nüfus-u İslâmiyyenin sebi ve esir edilmeleri mütehakkak olunca **padişah-ı İslâm** hazretleri nefir-i âm (cemaati toplama) suretiyle cihadı emrettikte **İnfiru hifafen ve sıkaken...*** âyet-i çelilesi hükm-ü münifince kâffe-i Müslimîn üzerine cihat farz olup genç ve ihtiyar, piyade ve süvari olarak bilcümle aktârdaki (her taraftaki) Müslimîn malen ve bedenen cihata müsaraat eylemeleri farz-ı ayn olur mu?

- **Elcevab: olur.**

2- Bu suretle elyevm makam-ı hilâfet-i İslâmiyye ve memalik-i mahruse-i şahane sefain-i harbiye ve asakir-i berriyesine hücum etmek suretiyle hilâfet-i İslâmiyyeye aduv ve nüfuz ve neuzübillâhi tealâ nur-u âli-i İslâmiyyetin itfa ve imhasına (ışığının söndürülmesine ve yok edilmesine) sâi buldukları mütehakkak olan Rusya ve İngiltere ve Fransa ile onlara muin ve zâhir olan hükümetlerin taht-ı idarelerinde bulunan kâffe-i Müslimîn dahi mezkûr hükümetlerin aleyhine ilân-ı cihat ederek bilfiil gazaya müsaraat eylemeleri farz olur mu?

- **Elcevab: olur.**

3- Bu suretle maksudun husulü cemî Müslimîn cihada müracaat eylemelerine mütevakıf iken bazıları neuzübillâhi tealâ tehalüf etseler (aykırı davransalar) tehalüfleri

mâsiyet-i azîme (büyük âsîlik) olup gadab-i İlâhîye ve bu mesuliyet-i şenianın cezasına müstahak olurlar mı?

- Elcevab: olurlar.

4- Bu suretle hükûmet-i İslâmiye ile muharebe eden hükûmat-ı mezkûre ahali-i İslâmiyesi kendilerini kati ve hatta cemî aileleri mahv ile ikrah ve icbar edilmiş olsalar bile hükûmet-i İslâmiye asakiri ile muharebe etmeleri şer'an haram-ı kat'i ile haram olup katil olmalarıyla nâr-ı cahime (cehennem ateşine) müstehak olurlar mı?

- Elcevab: olurlar.

5- Bu suretle harb-i hâzırda İngiltere ve Fransa ve Rusya ve Sırbıya ve Karadağ hükümetleriyle zâhirlerinin idarelerinde olan Müslümanların hükûmet-i seniye-i İslâmiyeye muin bulunan Almanya ve Avusturya aleyhine harbetmeleri hilâfet-i İslâmiyenin mazarratını mucip olacağından esm-ü azîm (büyük günah) olmakla azab-ı azîme müstehak olur mu?

- Elcevab: olur.

* Kur'an'ı Kerim'in Et-tövbe suresinin bu 41'inci ayeti, mealen "**Gerek hafif gerek ağırlıklı olarak elbirliğiyle savaşa çıkın. Allah yolunda mallarınızla, canlarınızla cihat etmek sizin için hayırlıdır**" anlamına geliyor. M.T.

NOT: Birinci Dünya Savaşındaki Cihad'ın, Snouck Hurgronje'nin kitabının başlığında söylediği gibi "**Alman malı**" olduğunun, onun yazdıklarından bağımsız bir kanıtı da, Alman Dış İşleri Bakanlığının Berlin'de oluşturduğu İngiliz-karşıtı Hint Milliyetçi Partisi/Bağımsızlık Komitesi'ne 3 Eylül 1914'te, "**Bağımsızlık kazanıldıktan sonra geri ödenmek üzere borç vermeyi, silâh yardımı yapmayı, yabancı ülkelerdeki Alman konsolosluklarına Hint devrimcilerinin mücadelelerine destek olmaları talimatını vermeyi ve Osmanlı Sultanını İngiltere'ye karşı cihat açma konusunda ikna etmeyi taahhüt etmiş olmasıdır.**" (Bknz. Feroz Ahmad, "1914-15 yıllarında İstanbul'da Hint Milliyetçi Devrimcileri," Yapıt, Sayı 6, Ağustos-Eylül 1984, s. 6.) Oysa bu tarihte, Osmanlı Devleti henüz ne savaşa girmiş ne de Bâb-ı Meşihattan cihat fetvası alınmıştı.

Mete Tuncay

Beyanname-i Hümayun suretidir:

[Tuğra]

Orduma, Donanmama

Düvel-i muazzama (büyük devletler) arasında harb ilân edilmesi üzerine her dâim ve nagehâni (ansızın) ve haksız tecavüzlere uğrayan devlet ve memleketimizin hukuk ve mevcudiyeti (haklarını ve varlığını) fırsatçı düşmanlara karşı icabında müdafaa edebilmek üzere sizleri silâh altına çağırmıştım. Bu suretle, müsellâh bir bitarafılık (silâhlı bir tarafsızlık)

içinde yaşamakta iken Karadeniz Boğazı'na torpil koymak üzere yola çıkan Rus donanması, ta'lim ile meşgul olan donanmamızın bir kısmı üzerine ansızın ateş açtı. Hukuk-u Beynelmilele mugayir (Devletler Hukukuna aykırı) olan bu haksız tecavüzün Rusya canibinden tashihine intizar olunurken (Rusya tarafından düzeltilmesi -özür dilenmesi-beklenirken) gerek mezkûr devlet, gerek müttetikleri İngiltere ve Fransa sefirlerini geri çağırarak suretiyle devletimizle münasebât-ı siyasiyyelerini kat'ettiler (kestiler). Müteakiben Rusya askeri şark hududumuza tecavüz etti. Fransa, İngiltere donanmaları müştereken Çanakkale Boğazı'na, İngiliz gemileri Akabe'ye top attılar. Böyle yekdiğerini tevâli eden (birbirini izleyen) hainâne düşmanlık âsân (eserleri) üzerine öteden beri arzu ettiğimiz sulhü terk ederek Almanya, Avusturya-Macaristan devletleri ile müttetik menâfi-i meşruamızı (yasal çıkarlarımızı) müdafaa için silâha sarılmaya mecbur olduk. Rusya devleti üç asırdan beri devlet-i aliyemizi mülken pek çok zararlara uğratmış, şevket ve kudret-i milliyemizi artıracak intibah ve teceddüt (düzelmeye ve yenilenmeye) âsârını harb ile ve bin türlü hiyle ve desais (hile ve desiseler) ile her defasında mahva çalışmıştır. Rusya, İngiltere ve Fransa devletleri zalimâne bir idare altında inlettikleri milyonlarca ehl-i İslâmın diyaneten ve kalben merbut (bağlı) oldukları hilâfet-i muazzamamıza karşı hiçbir vakit suifikir beslemekten fariğ olmamışlar (geri durmamışlar) ve bize müteveccih olan (karşı yönelen) her musibet ve felâkete müsebbip ve muharrik bulunmuşlardır (sebepe olmuş ve kıskırtmışlardır). İşte bu defa tevessül ettiğimiz (başvurduğumuz) Cihad-ı Ekber ile bir taraftan şân-ı hilâfetimize bir taraftan hukuk-u saltanatımıza karşı ika edilegelmekte olan taarruzlara inşallah-ı tealâ ilelebed (Tanrının izniyle sonsuza değin) nihayet vereceğiz. Avn ve inayet-i bâri (Yaradanın yardım ve kayrası) ve meded-i ruhaniyyet-i peygamberi (peygamberin ruhunun yardıma koşması) ile donanmamızın Karadeniz'de ve cesur askerlerimin Çanakkale ve Akabe ile Kafkas hududunda düşmanlara vurdukları ilk darbeler, hak yolundaki gazâmızın zaferle tetevvüc edeceği hakkındaki kanaatimizi tezyid eylemiştir (çoğaltmıştır).

Bugün düşmanlarımızın memleket ve ordularının müttetiklerimizin pâ-yı celâdeti (bahadır ayakları) altında ezilmekte bulunması bu kanaatimizi teyid eder ahvaldendir (doğrulayan durumlardandır).

Kahraman askerlerim: din-i mübinimize (yüce dinimize), vatan-ı azizimize kasd eden düşmanlara açtığımız bu mübarek gazâ ve cihad yolunda bir an azim ve sebatten, fedâkârlıktan ayrılmayınız. Düşmana arslanlar gibi savlet ediniz (saldırınız). Zira hem devletimizin, hem fetvây-ı şerife ile Cihad-ı Ekber'e davet ettiğim üç yüz milyon ehl-i İslâmın hayat ve bekâsı (yaşaması ve sürmesi) sizlerin muzafferiyetinize bağlıdır. Mescitlerde, camilerde, Kâbetullah'ta huzur-u Rabbülâlemine kemal-i vecd ve istiğrak ile (tam bir coşkuya dalarak) müteveccih üçyüz milyon masum ve mazlum mümin kalbinin dua ve temenniyatı sizlerle beraberdir.

Asker evlâtlarım: bugün uhdenize terettüp eden (üstünüze düşen) vazife şimdiye kadar dünyada hiçbir orduya nasip olmamıştır. Bu vazifeyi ifâ ederken bir vakitler dünyayı titretmiş

olan Osmanlı ordularının hayrülhalefleri (hayırlı ardılları) olduğunu gösteriniz ki, düşman-ı din ve devlet bir daha mukaddes topraklarımıza ayak atmağa, Kâbetullah'ı ve merkad-i münevvere-i nebeviyi ihtivâ eden (peygamberin aydınlık kabrini içeren) arazi-i mübareke-i Hicazenin (Hicaz kutsal topraklarının) istirahatini ihlâlâ (dinginliğini bozmaya) cüret edemesin. Dini, vatani, namus-u askerîsini silâhıyla müdafaa etmeği, padişah uğrunda ölümü istihkar etmeği (aşağılamayı) bilir bir Osmanlı ordu ve donanması mevcut olduğunu düşmanlara müessir bir surette gösteriniz. Hak ve adi bizde, zulm ve udvan (nefret, kötülük) düşmanlarımızda olduğundan düşmanlarımızı kahr etmek için cenâb-ı adl-i mutlakın inayet-i samedâniyyesi (tanrısal kayrası) ve peygamber-i zîşânımızın imdad-ı maneviyyesi bize yâr ve yâver olacağında şüphe yoktur. Bu cihattan mâzisinin zararlarını telâfi etmiş şanlı ve kavi (sağlam) bir devlet olarak çıkacağımıza eminim. Bugünkü harbte birlikte hareket ettiğimiz dünyanın en cesur ve muhteşem ordusuyla silâh arkadaşlığı ettiğimizi unutmayınız. Şehitleriniz şühedâ-yı sâlifeye (önceki şehitlere) müjde-i zafer götürsün, sağ kalanlarınızın gazâsı mübarek, kılıcı keskin olsun.

Mehmet Reşat

fi 22 Zilhicce 332 ve

fi 29 Teşrinievvel 330 (11 Kasım 1914).

Made in Germany

KUTSAL SAVAŞ

On yıldan fazla oluyor ki, çok aydın bir Türkle, dinsel bağınazlık ve o tür bağınazlığın siyasal koşullara etkisi hakkında konuşmuştum. Bu konudaki düşündüklerini, aşağı yukarı şöyle bir sonuca bağladı: **"Eskiden medenî dünyanın sâkinleri, öbür dünyanın esrarları hakkında farklı görüşleri olduğu için birbirlerini yok ederlerdi. Ama şimdi, Allaha şükür, insanlık bu barbarca göreneğin üstesinden geldi ve herkes dilediğine inanmakta özgür kaldı. Ama ekonomik ve siyasal çıkarlar yüzünden, bağınazlık derecesini en keskin dinsel çatışmanın bile aşamayacağı ve müthiş teknik ilerlememizle yıkıcılığı durmadan artan savaşlar yapılmaya devam ettiği sürece, bunun bize ne yararı var? Bu koşullarda, güç belâ kazanılan düşünce özgürlüğünün sükûnet içinde keyfini çıkartmak söz konusu bile olamaz."**

Şu sıra olup bitenlerin bağlamında, bu sözler hep aklıma geliyor. Siyasal ve ekonomik çıkarlarının farklılığı nedeniyle birbirlerinden ayrılan büyük insan toplulukları, yıllar boyu düşünsel ve maddî kaynaklarının önemli bir bölümünü, zamanı gelince ötekilerini yok edecek araçlar üretmek için harcadılar; şimdi de en sonunda, biriken yakıtın üstüne çoktandır beklenen kıvılcım düştü. Savaşan taraflardan her biri, insanlığa karşı ortaklaşa işledikleri cinayetlerin sorumluluğu fikrinden dehşet duyuyor. Birbirleriyle paylaştıkları kültür, şimdi rafa kaldırıldı ve yegâne anlatımını, herkesin hep birlikte özenle tasarladıkları cinayet için

ötekini suçladığı, sıkıcı bir dizi iddiada buluyor. Türk dostumun alaylı kuşkuculuğu hiç de önemsiz sayılmaz. Bu sözler bize yeni bir şey öğrettiği için değil; ancak genel din barışını ve düşünce özgürlüğünü bir Türkün tartışmasız bir kazanım diye gördüğünü yansıtan bu ifade, aramızdaki, Müslüman dünyasını tanımayanlara bir bakıma şaşırtıcı gelebilir. Bu açıdan düşünülürse, burada alıntılanan sözler daha da değerlidir; çünkü Türk aydınlarının din sorunu hakkındaki görüşünü hayli sadakatle dile getirmektedir.

Bu hoşgörü, İslâm hukukunun, öteki dinlerin üyelerine karşı takınılacak tutuma ilişkin kurallarıyla bağdaşmaz gibi görünüyor. Çünkü bir bütün olarak İlahî otorite taşıma iddiasındaki bu hukuka göre, insan dünyasının tümü, İslâm topluluğuna tâbi kılınacak ve manevî bir anlamda da, mümkün olduğu ölçüde ona katılacaktır. Bu amaca erişilebilmesi için, müminler topluluğu cihat açmak, yani henüz onun yetki alanı dışında yaşayan herkese karşı kutsal bir savaş yürütmekle yükümlüdür. Cihad'ın önderliği, ne zaman, nerede ve nasıl yapılacağına belirlenmesi, topluluk başkanının, bütün Müslümanların en yüksek yöneticisi, yargıcı ve komutanı olarak, Hz. Muhammed'in ardılığını yapan Halife'nin önde gelen ödevlerinden biridir. İslâm'ın yararları, onun görüşünce neyi gerektiriyorsa, Halife buna göre kutsal savaşı büyük ya da daha sınırlı bir gayretle yürütür; hatta geçici olarak ondan uzak bile durabilir. Ama hiçbir durumda, bir inançsızlar ulusuna karşı hücumu on yıldan fazla erteleyemez. Kendilerini Müslüman devletin otoritesine tâbi kıldıkları ve yurttaşlık haklarından yoksun uyruklar durumunda yaşamakla yetindikleri takdirde, Yahudi ve Hıristiyanlar ve onlarla eşit tanınan öteki dinlerin üyeleri, belirli sınırlamalarla, dinlerinin gereğini yerine getirmek hakkına sahip olurlar. Gerçek puta tapıcılar içinse, uyrukluk din değiştirmeye birlikte gelmek zorundadır.

Cihat programı, Müslümanların ilk ortaya çıkışlarında olduğu gibi, her zaman da, tek bir adamın önderliğinde toplu bir birlik oluşturacaklarını varsayar. Oysa gerçekte, bu durum çok az sürmüş ve İslâm dünyası çarçabuk parçalanarak, sayıları gitgide artan birçok hükümdarlığa bölünmüş, Halife sanını taşıyan kişinin üstün erki, kısa bir zaman geçtikten sonra öylesine boş bir sözcükten ibaret kalmıştır ki, cihat buyrukları bile bu otoritenin dağılımlık koşullarına göre uyarlanmak gerekmiştir. Bu nedenle, başka çoğu bakımlardan olduğu gibi kutsal savaş yapma konusunda da, hukuk, tek Halifenin yetki ve ödevlerini, her biri kendi egemenlik alanıyla sınırlı kalmak üzere çeşitli yöresel başkanlara aktarmaktadır. Otoritenin tek bir kişiden böyle birçoklarına kaydırılmasının, iç yönetim açısından büyük bir kolaylaştırıcı etki yaptığı besbellidir; ama bu bölünmeyle, İslâm'ın ilk yüzyılında başlatılan dünya fethini sürdürmenin olanaksız hale getirildiği de, eşit ölçüde bellidir.

İslâm ordularının ilk yırtıcı vahşi akımlarını engelleyen, elbette başka bir takım nedenler de vardı. Bu kuvvetler, direnişlerini hemen kıramadıkları bazı sınır boylarıyla karşılaştıkları gibi, fethettiklerinin tadını çıkartmanın enerjilerini zayıflattığı da oldu. İlk kuşakların büyük başarıları, sonrakilerin hayal hanesinde idealleştirilmiş ve her türlü lekeden arındırılmıştır.

Canü yürekten istenen bu başarıların sürdürülmesi kuramı, çok ayrıntılı olarak işlenmiş ve bunların gerçekleştirilmesi olanaklar dünyasından uzaklaştıkça, soyut mantık oyunlarına gitgide daha çok başvurulmuştu. Oysa sadece bir Müslüman ülkesi bir inançsızlar ulusunun saldırısına uğrarsa, bütün nüfusa savunma ödevi düşer. Saldırı eylemiyse, ancak (yasal olarak) tanınan bir devlet başkanı tarafından buyrulur ve düzenlenirse, meşruluk kazanır (haklı olur). İnançsızlar, Müslüman bir halkı kendilerine uyruk kılmayı başarır, o halk bu boyun eğmeye razı olmamak ve ilk fırsatta ya boyunduruklarını kırmalı ya da bağımsız bir İslâm ülkesine göçmelidir. Bu yükümlülükten amaç, dinlerini tehdit eden tehlikeyi savuşturmak olduğu kadar, düşmana -yani, kendilerine tâbi kılınmamış inançsızlara- karşı mücadele için müminlerin saflarını pekiştirmektir. Etkin bir direniş ya da göç hareketi yüzyıllarca olanaksız kalsa da, böylelikle yaratılan gayr-i İslâmî bir devlet otoritesine bağımlılık, ancak geçici ve anormal bir durum olarak kabul edilmek gerekir.

İslâm'a göre, inançlılarla inançsızların ilişkilerini düzenleyen hukuk, ortaçağdaki anlamlarıyla din ve siyasetin birbirine katılmasının düşünülebilecek en tutarlı biçimde bir işlenişidir. Maddî güce sahip olanın zihne de egemen olacağı, son derece doğallıkla kabul edilir; farklı din mensuplarının eşit haklarla aynı devletin yurttaşları olarak yaşayabilmeleri imkânı ise, dışlanır. Orta Çağlarda, yalnızca Müslümanlar bu durumda değillerdi: Reformasyon'dan önce ve hatta ondan uzun bir süre sonraya kadar, bizim atalarımız da bu konuda çok farklı düşünmüyorlardı. Aralarındaki başlıca ayrılık şuradadır ki, İslâm bütün bu Orta Çağ düzenlemelerini ebedî yasalar halinde saptamıştır - daha sonraki kuşaklar, görüşleri değişmiş olsa bile, kendilerini bunlardan kurtarmakta güçlük çekerler. Koşulların bu büyük programın gerçekleştirilmesini gitgide olanaksız kıldığı ölçüde, gerek yığınların gerekse ulemânın, doğruluğu kuşkulu bu ata mirasına bir o kadar sıkı sıkıya sarılmaları, güçlüğü daha da artırmıştır. İslâm ülkelerinde, bütün yüzyıllar boyunca kitlelerin eğitiminin pek umursanmadığı bir gerçektir. Gelecekteki dünya-egemenliği düşüncesi ise, kolay kolay vazgeçemeyecekleri kadar gururlarını okşamıştır. **Hukukçular (fâkihler) bakışlarının darlığı nedeniyle, gerçek dünyanın yaşamına katılmamışlar; içlerinin boşaldığını farketmeden eski ideallerinin kalıplarını özenle korumuşlardır.** Onlar için, yukarıda andığım arkadaş gibi Türk aydınlarının dinsel özgürlüğü değerli saymaları, zamanın yozlaşan ruhuna hafifmeşreplikle verilmiş bir ödün idi ve hâlâ da öyledir.

Bununla birlikte, zihinler ileri yürüyüşlerine devam etmiş, geçen yüzyılda ise bu yürüyüş çoğu kez şaşkıncu bir hızla olmuştur. İslâm toplumunun katılığı ve Müslüman hükümetlerinin yetersizlik ve yozlukları nedeniyle, bütün İslâm âlemi, bilinçli dünya-egemenliği programının tam tersine, gitgide Avrupa etkisinin altına girmiştir. Bu, şu anda o kadar ileri gitmiştir ki, bütün Müslümanların yüzde doksanından çoğu, Avrupa devletlerinin siyasal egemenliği altındaki, zaptedilmiş ülkelerde veya onların himayesinde yaşamaktadır; başlıca Türkiye'de olan geri kalan bölümün bağımsızlığı ise, onun vasiliğini ele geçirmek için

birbiriyle yarışan büyük devletleri belli bir kurnazlıkta dengelemek sayesinde, o da ancak görünüşte sağlanmaktadır.

İslâm ülkelerinin siyasal bağımsızlıklarını toptan kaybetmeleriyle sonuçlanan bu Müslüman dünyasının dış dünya ile temasa gelmesi, başlangıçta Avrupa'nın iktisaden yayılma zorunluluğunun; yani üstlerindeki Orta Çağ tozlarını silmeyi ve maddeten olduğu kadar mânen de Müslümanları geçmeyi başaran ulusların kendi çıkarlarını izlemelerinin bir sonucu olmuştu.

Ancak daha sonralarıdır ki, dar sömürü düşüncesi yerini ilhaka ve giderek de, o halklarını becerebildikleri ve uygun bulduğu ölçüde fâtiplerin kültürüne katılması anlamında zaptedilmiş ülkelerin tam özümsemesine bıraktı. Ama bu, bir çırpıda olmadı: elân vasilerin bencilliği ile vesayetleri altında tuttıkları insanlara karşı ödev duyguları arasındaki mücadele, olanca şiddetiyle devam ediyor. Fakat Avrupalı vasilerin, hatta yeni ilkeleri tutarlı bir biçimde uygulamanın kendilerine çoğucası fazlasıyla zor geldiği kişilerin, tarihin birini ötekine tâbi kıldığı iki ulusun yararları arasında tam bir uyum sağlamaktan başka bir hükümet ilkesini benimsemekten bugün bile mahcup olmaları gerekir. Dolaylı ya da dolaysız olarak Avrupalıların yönetimi altında yaşayan Müslümanlar daha şimdiden bunun bir hayli yararını görmüşlerdir; yarı-bağımsız devletlerde yaşayan ve dolayısıyla hem yoz bir yönetimin hem de Batılı büyük devletlerin arasındaki ekonomik kazanç mücadelesinin zararlarını çeken dindaşlarına oranla, genel olarak daha iyi durumda buldukları söylenebilir.

Yine de, Türkiye gibi [yarı-bağımsız] bir ülkede halkın baskı altında yaşaması, düşünsel gelişme hevesleri uyandırmıştır. Son yılların Jön Türk hareketi, bunun parlak bir örneğidir.

Bütün Müslüman ülkelerin gelişkin çevrelerinde, İslâmiyet'in ebediyen sürdürmek istediği Orta Çağ kalıntısı din ve siyaset karmasının zamanımıza uygun olmadığı kanısı genelleşmiştir. Müslümanlar bu dünyada siyasal olarak da toplumsal olarak da aşağı (geri) duruma düşmüşlerdir; öyle ki, dinlerine dayanan dünya egemenliği fikrinin, cahillerden başka hiç kimse için çekiciliği kalmamıştır. Diğerleriyle, cihat öğretisinin içerdiği cüretten adeta utanmakta ve bunun uygulanmasını, hukukun kendisinin artık varolmayan koşullarla sınırladığını kanıtlamak için gayret göstermektedirler.

Hoşgörü dersinin benimsenmesi, İslâm'ın siyasal açıdan şenlikli günlerinde önsafta duran uluslar, özellikle de son görkem sahnesinde başrolü oynayan Türkler için hiç kolay olmamıştır. 1258 yılında Moğollar Bağdat'ı yıkıp beş yüzyıldan uzun bir geçmişi olan Abbasî Halifeliğini ortadan kaldırdıkları zaman, Müslüman dünyası ayaklanmış değildir. Halifeliğin Müslümanların merkezî devleti olmakla herhangi bir ilişkisi kalmış olaydı, yer yerinden oynardı.

Gerçekte, bu hanedan zaten üç buçuk yüzyıldır geçici parlaklığını izleyen belli belirsiz bir kor rengiyle yaşıyordu ve bütün o süre boyunca, güçlü birçok sultandan biri onu eline geçirmemişse, bunun başlıca sebebi, pratik önemsizliğinin ta kendisiydi. Bu halifelerin adları

o denli önemsizleşmişti ki, kimi Avrupalı yazarlar, dünyevî iktidarını geniş İslâm âleminin çok sayıdaki yerel hükümdarlarına isteyerek ya da zoraki olarak devreden bu adamları, bazen İslâm'ın bir çeşit din prensleri diye göstermek gerekliliğini duymuşlardır. Onlar, hiçbir dünyevî yetkisi olmadığı halde Müslümanların Halifelik için sık sık izhar ettikleri saygıyı, ruhanî bir otorite, bir türlü Müslüman papalığı varsayımı yapmadan anlaşılmaz buluyorlardı. Oysa böyle bir şey hiçbir zaman olmamıştır ve ne rahipleri ne de kutsal âyinleri bulunan İslâmlık, buna imkân tanıyamazdı. Başka yerlerde olduğu gibi, burada da, kalabalık söylenceyi gerçeğe yeğlemiştir: Peygamberin ardılıının tarihsel geleneğe göre, Hicret'i izleyen ilk iki yüzyılda gerçekten yaptığı gibi, ama İslâm'ın siyasal yozlaşması içinde Halifelik kurumu kaybolup gideli pek çok vakit geçtiği halde, hâlâ bütün İslâm topluluğunu yönettiğini hayal etmiştir. Bununla birlikte, onu bir papa diye değil, üstün bir hükümdar, günün birinde bütün dünyayı gücüne boyun eğdirecek İslâm ordularının komutanı, emir-ül-müminîn diye düşünmüşlerdir.

Halife, Allah'ın Habercisinin ardılı ve **cihat**, İslâm'ın dışındaki tüm dünyaya karşı kutsal savaş: koşullarının Müslümanların dünya-egemenliği tutkularını haklı gösterdiği parlak iki yüzyılın anısıyla bu iki isim, ayrılmayacak bir biçimde birleşmişti. Gerçeklikte ortadan kalkan, söylencede varlığını sürdürüyor, Bağdat'taki sözde Halifelere bağlanmak, birçok Müslüman'ın siyasal ideallerinin başarısızlığını unutmasını kolaylaştırıyordu.

Bağdat yıkılıp Abbasî ailesinin çoğu üyeleri ortadan kaldırıldıktan sonra da, bu siyasal fetişizmin ard-etkileri oldu; Mısır sultanları, kıyımdan kurtulmuş birini bularak kendi başkentlerinde sözde-Halifelik geleneğini sürdürmekle bundan yararlandılar ve böylelikle, kendi ülkelerinin bundan böyle İslâm'ın merkezi olduğu izlenimini yarattılar. Fakat Osmanlı güneşi en yüksek noktasına (semtür-res'ine) erişince, bu gölgenin gölgesi de büsbütün solup gidecekti. Osmanlıların yönetiminde İslâm, bütün dünyaya boyun eğdirmek için değilse de, hiç olmazsa birinci safta bir dünya-devleti haline gelmek için son girişimini yaptı. İstanbul'u almayı başardılar (1453)*; eskinin en büyük Müslüman hükümdarları, bu fethi gerçekleştirmeyi boş yere denemişlerdi. 1517'de Osmanlılar Mısır'ı ve oradan da Arabistan'ın kutsal şehirleri, Mekke ve Medine'yi ele geçirince, kendilerini gerçek Hilâfet geleneğini diriltebilecek yahut hiç değilse fetiş rolünü üstlenebilecek kadar güçlü hissettiler. Hukukun, Hilâfet makamına geçecek kişi, soylu Arap sülâlesi Kureys'ten olmak gerekir diyen açık kuralı bile, Osmanlıların bu işi yapmalarını engellemedi. Kendilerine yatkın hukukçuların sofizmi, bu engeli aşmalarına yardım etti; Halifeliğe ilişkin rüyalarının gerçekleşmeye başladığını düşünen kalabalıklar ise, bu hilelere karşı direnmediler. Avrupa'nın büyük bir bölümünün müthiş bir düşman saydığı, Anadolu, Suriye, Mısır, Batı Arabistan, Mezopotamya ve Bizans İmparatorluğu'nun fatihi, kendi kılıcını bir fetiş olarak, güvenle Abbasîlerin güçsüz soyağacının (şeceresinin) yerine geçirebilirdi.

Sonuç olarak, bu yeniden-doğan Halifelik, geleneksel niteliklerinden yoksundu; başka bakımlardan da, öncekinin kurallara uygun bir devamı sayılamazdı. En eski Müslüman

lkelerinden birçoğu Türk nüfuz alanının tamamıyla dışında kaldılar; ve bunlar, yalnızca, Türklere karşı çıkan bir hanedanın sapkınlık (şia) bayrağını kaldırdığı İnan gibi ülkeler değildi, Türk kılıcının kendisini gösterme olanağı bulamadığı Orta Asya, Hindistan ve Kuzeybatı Afrika'daki mükemmelen ortodoks (Snn) lkeler idi de. Fas'ta Türk Hilâfeti düpedüz yadsınıyor ve Peygamberin soyundan gelen yerel hükümdarlar, en yüksek nvanı takınıyorlardı. Osmanlıların yükselişiyle eř-zamanlı olarak ya da ondan sonra, Asya'nın Uzak Doğusu ve Orta Afrika gibi başka yerlerde de, İslâm'ın herhangi bir gerçek ya da itibar siyasal merkeziyle hiç temasa gelmemiş yeni Müslüman egemenlik alanları oluştu.

Gerçekten, Osmanlı Sultanlarının Halife ünvanını gasp etmelerinin şu farkı vardı ki, siyasete parlak dönemlerinde, başka hiçbir Müslüman hükümdarın önem bakımından kendileriyle karşılaştırılamayacağını sorgulanamayacak bir biçimde kanıtlamak istiyorlardı. Bunu yapmak için ise, İslâm'da öteden beri varolmuş en yüce makamın adına, bütün gösterişli Fars ve Türk unvanlarını eklemekten daha uygun bir yol bulunamazdı. Osmanlıların gücüne bu itibar Halife sanı hiçbir zaman bir şey katmamıştı; ancak ordularının fethettiği yerlerde egemen olmuşlar ve o sınırlar dışında en küçük bir etkide bulunmamışlardı.

Türk kılıcı çok geçmeden keskinliğini kaybetti; büyük Avrupa devletlerinin Osmanlı ülkesini kemirme siyasetlerinden çok önce, birçok eyalet, irs hanedanların yönetimi altındaki ayrı feodal egemenlik alanlarına dönüştü. Türkiye dışında da, hükümdar ünvanlarında birçok geleneksel saçmalık bulunmasına alışılmış olmasa idi, siyasetinde bütünüyle gayr-i Müslim devletlere bağımlı olan Türkiye dünya Müslümanlarının ancak aşağı yukarı yüzde beşinin kendisine uyruk olduğunu söyleyebileceği için, bu ülkenin Sultanına "**Allahın habercisinin (Peygamberin) Vekili, İnanlıların (Müminlerin) Başkomutanı**" denilmesi, çok gülünç gelirdi. Ancak bu son yüzyıldadır ki, koşulların elvermesiyle, bu yasallığı kuşkulu ve artık anlamsız unvandan Türkler bazen küçük bir takım yararlar sağlayabilmişlerdir.

şimdi bin kat yoğunlaşan iletişim araçları, eskiden birbirlerinin varlığı hakkında hiçbir şey ya da hemen hemen hiçbir şey bilmeyen Müslüman uluslarını temasa getirmiştir. Halen gayr-i Müslim egemenliği altında yaşayan, yaklaşık 230 milyon Müslüman'dan çoğunun, yönetimindeki bu değişikliğin kendileri için bir ilerleme (geleşme) olduğunu anlamalarına yetecek kadar tarihsel belleği yoktur. Onlar İslâm'ın siyasal geçmişini ancak söylence perdesinin arkasından görmekte; hâl-i hazır da kendilerine şikyet ve itiraz fırsatları verince (oysa bunlar nerede yoktur ki?), Müminlerin Komutanı onların iyiliğiyle bir ilgilenirse, bütün yakınma konularının şifa bulacağına inanmak eğiliminde olmaktadırlar. Türkiye Sultanı'nın gerçek uyruklarının kötü yönetimden çektikleri acılan, onlar ne duymuş ne de tatmışlardır. 1909'da uyrukları tarafından alaşağı edilip sürgüne gönderilinceye dek, bu açıdan en kötüleri olan Sultan, Müslümanlar' arasında Halifelige ilişkin sahte hayaller yaymakta, kendisinden öncekilerin hepsine oranla daha gayretli ve daha başarılı olmuştur. Onun, imparatorluğunu yıkılışına her zamankinden daha çok yaklaştıran kurnaz; ama kısa görüşlü siyaseti, birçok

başarısızlık için Panislamist entrikalarda çare aramış; her şeye inanmaya yatkın kişilere ideal bir Halife resmi gösterip, onları Abdülhamid'in buna çok benzediğine inandıran cüretkâr, ama çoğucası cahil ve yanlış düşünceli işbirlikçileri de, bu entrikalara yardım etmişlerdir.

Abdülhamid'in yönetiminde bir Panislâm örgütlenmesinden hayli söz edilmiştir; fakat bunun hiçbir temeli yoktur. 1897'de, Sultan'ın gözüne girebilmek için yarışan en yakın danışmanlarının birbirilerine karşı çıkardıkları, gizlice dağıtılan iğrenç içerikli bazı risaleler vesilesiyle, Müstebid'in çevresindeki havayı anlatmaya çalışmış(1) ve 1908'de İstanbul'daki devrimin ilk iki ayına tanık olunca, yaptığım betimlemenin tümüyle doğruluğuna kanaat getirmiştim.(2)

O sığ entrikacılar çetesi, ciddi bir uluslararası harekete önderlik edecek yetenekte değildi. Bunlar, Türkiye dışındaki ülkelerde ileri gelen bazı Müslümanlarla kurulmuş ilişkileri, ölü Halifeliği diriltmek için herhangi bir gerçek yaran olmaksızın, kendi çıkar ve itibarlarını artırmakta kullanmışlardır. Avrupa egemenliği altındaki Müslüman ülkelerinde birkaç Türk konsolosluğunun açılması da, amacına erişmemiştir. Çoğu kez, konsoloslara maaş ödemeyi unutmuşlar; **konsoloslar içinde yaşadıkları halkların dillerini bilmedikleri gibi, öğrenmeye çalışmak için de zahmet etmemişlerdir.** Onların genellikle çok "ileri" yaşam biçimleri, kendilerini yollayan kişiye daha çok saygı duyulmasına yaramamıştır.

Panislâm'ın, iyice yıpranmış, ayan beyan uygulanacak hiçbir yanı kalmamış, İslâm'ın dünya-fethi programından başka bir programla işleyemeyeceği bir gerçektir; buysa İslâmiyet'in akli başındaki bütün üyeleri için geçerliğini yitirmiştir; hâlâ bütün kâfir'lere karşı savaşma fikriyle kışkırtılabilecek aptal kalabalık içinde de, ancak kargaşa ve huzursuzluk yaratabilir. En çoğu yerel rahatsızlıklara neden olabilir; ama hiçbir zaman hiçbir anlamda yapıcı bir etki ortaya koyamaz.

Bazı Avrupalı devlet adamı ve yazarlar, muhtemelen kasıtsız olarak; ama kesin bir yanlış anlamayla, Hilâfeti bir çeşit Müslüman papalığı sayıp Panislâm fikrini belli bir ölçüde desteklemişlerdir. Bu anlayış, en çok da İngiltere'de, o ülke henüz Rusya'nın oluşturduğu tehlikeye karşı Türk'ün koruyucu sayıldığı dönemde, yandaşlar bulmuştu. Britanya egemenliğindeki Hindistan Müslümanlarını, Britanya Hükümetinin kendi dinlerinin başıyla samimi dostluk ilişkileri içinde bulunduğu inandırmanın faydalı olacağı düşünülüyordu. Türk devlet adamları, bu yanlıştan akıllıca yararlandılar. Elbette Avrupalı arkadaşlarının önünde, Halifeliğin gerçek kuramının bütün kâfirlere karşı savaşmak için bütün müminleri kendi bayrağının altında toplamak görevi olduğunu itiraf edemezlerdi. Onların bu kurum hakkında yanlış; ama tam o sebeple de gayr-i Müslimler için kabul edilebilir bir anlayış oluşturduklarını görmekten sevinç duydular. Bunu düzeltmemeye de dikkat ettiler; çünkü dindaşları karşısında, büyük gayr-i Müslim devletlerin bile Osmanlıların Halifelik iddialarını kabul ettiklerini gösterebilmekten çok hoşnuturlar.

Panislâm örgütlenmemiş olmakla birlikte, yine de Avrupalıların egemenliği altındaki Müslüman ülkelerinde, yönetenlerle yönetilenler arasında karşılıklı olarak istenilecek bir ilişkinin normal gelişimine, çoğu kez karşı çıkacaktır. Bu görüş, yaratılan ya da yoğunlaştırılan ayrılığın, koşullarda düzeltmelere yol açması için hiçbir umut bırakmamacasına, her türlü hoşnutsuzluğu kullanan düzen bozucu bir unsur olarak, gizliye işlemiştir.

Anayasanın yeniden yürürlüğe konulmasını zorla sağlayan Jön Türklerin, Orta Çağlardan kalma din ve siyaset karışımına son vermek isteyişlerini, bütün Avrupa devletleri 1908 devriminin mutlu bir sonucu diye selâmlamış olmalıdır. İslâm'ın devlet dini olarak sürdürülmesi, onların gözünde, her türlü din mensubunun Türk İmparatorluğunun yurttaşı sıfatıyla tam eşitliğini çığnemeksizin, eski geleneğe verilmiş bir ödündü. Yeniden-doğan Türkiye, kelimenin tam anlamıyla çağdaş bir anayasalı (meşrutî) devlet olacaktı. Böyle bir devlette, ne Halifeliğin ne cihad'ın yeri vardı. Türkler, Araplar, Rumlar, Ermeniler, Yahudiler ve Hilâl'i altında daha kimler yaşıyorsa, hepsi birden Genç Türkiye'yi uluslararası yaşamda saygı duyulan bir devlet haline getirmek amacıyla, özgürlük, eşitlik ve kardeşlik içinde elele verip çalıştıracaklardı. Osmanlıların İmparatorluğu, Müslüman olmayanların yönetimi altındaki dindaşlarına müdahale etmeye kalkışmayacaktı. Onların haklarının çığnendiğinden yakınmak için bir sebep olduğu durumlarda, hükümet olsa olsa -Hıristiyan devletlerin, Türk yönetimi altındaki Hıristiyan ulusların maruz kaldıkları ileri sürülen baskılara karşı sık sık Türkiye'ye yönelttiklerine benzer- uyarılarda bulunmasına izin verecekti.

Çok geçmeden, bu ideallerin o dönemde fazla yüceltilmiş olduğu ortaya çıktı. Avrupa devletlerinin açgözlülüğü, Genç Türkiye'ye iç düzeltimler yapmak için gerekli huzuru vermedi. İstibdadın pençesinden kurtulmanın ilk günlerindeki coşkulu uyumu, hızla eski iç çatışmaların yeniden doğuşu izledi - üstelik (karşılıklı husumet) artık müstebite karşı duyulan ortak korkuyla dizginlenmiyordu. Sahnenin önünde ve arkasında işleri yöneten İttihat ve Terakki Komitesi, kendisini bir yandan tekrar menfur despotça yönetim metodlarına başvurmak, bir yandan da programının aleyhine olarak, İslâm sofuluğuna ve kalabalığın inanç ve hurafelerine birçok ödünler vermek zorunluluğunda buldu. Halifelik fetişi, geçici olarak yerleştirildiği eski eserler müzesinden yine çıkarılmak gerekti. Onunla yakından ilişkili olan cihat fikrine gelince, Avrupalı devletler onun da unutulmamasını sağladılar. Türkiye durmadan cihada zorlandı.

Cihat sözünü "**kutsal savaş**" diye çevirmemiz, böyle bir savaşın Müslümanlar için kutsal ve dinsel bir niteliği olduğu ölçüde doğrudur. Fakat bunun yanı sıra, bir de kutsal-olmayan ya da lâik olan savaşın bulunduğunu düşünmek, yanlıştır. Bir polis önlemi sayılmak gereken meşru otoriteye karşı başkaldırmaları bastırmak için ordunun kullanılması dışında, İslâm cihattan başka bir savaş, cihat için de gayr-i Müslimlerin saldırılarına karşı İslâmiyet'in çıkarlarını savunmak yahut inançsızların dünyası demek olan Dar ül-Harb'in zararına İslâm

ülkesini genişletmekten başka bir amaç tanımaz. Türkiye'nin Abdülhamit zamanında Rusya ve Yunanistan'la yapmak zorunda kaldığı savaşlar, Avrupalılarla konuşurken bu Orta Çağlara özgü bağnazlık terimini kullanmayacak kadar sakıngan davranmış olsalar da, Türkler ve Araplarca cihattan başka bir adla anılmamışlardır. Bu, Trablusgarb'a sahip kalmak için İtalya'yla yapılan savaş hakkında da, Balkan Devletleriyle yapılan savaş hakkında da doğrudur. Türkiye'nin savaşlarından birini kutsal diye damgalamak için Sultan-Halife'nin özel bir ferman çıkartması gerektiği, Avrupa'da böyle birçoğu geçer akçe olan, Müslümanlara ilişkin gülünç yanlış anlamalardan biridir. Türkler bu saçmalıklara çoğu kez itiraz etmez; Avrupalılarla ilişkilerindeyse, çıkarlarına gelince, genellikle onaylarlar da. Fakat yeryüzündeki hiçbir Müslüman için, Türkiye savaşa girince Sultan'ın kutsal savaş ilân edip etmediği sorusu, makul bir anlam taşımaz. Türkiye'yi ilgilendirdikleri ölçüde bugünlerin siyasal olayları doğru dürüst anlaşılacak isteniyorsa, bütün bunlar iyi düşünülmelidir.

Bu olaylar hakkında, Almanya'da yayınlanan risaleler, belki kimi bakımlardan o ülkenin dışında bile ilgilenmeye degecek niteliktedir. İktisat alanında uzman sayılan ve daha önceki yazılarında, Avrupa ve Asya Türkiye'sine, İran'a ve Trablusgarb'a yaptığı bilimsel gezilerin sonuçlarını açıklamış olan **Hugo Grothe**'nin bir risalesi, "**Deutschland, die Türkei und der İslam**" başlığını taşıyor. Bu kitapçık, kapsamı içinde genel kamuoyunu aydınlatacak siyasal yazıların, Irmer, Lamprecht ve von Liszt tarafından derlendiği **Zwischen Krieg und Frieden [Savaşla Barış Arasında]** dizisinde çıkmıştır.

Grothe iktisat politikasından ayrılır ayrılmaz, tanımadığı bir ortamda bulunduğunu belli ediyor. Örneğin, İslâm'ın siyasal sorunu, kafasında hiç açık değil. Halifeliğe, "**Müslüman dinsel topluluğunun dünyevî temsilciliği**" diyor ki, bu bütün Müslümanların siyasal bir anlamda Halife'nin yasal uyrukları olduğu düşüncesinin bulanık bir anlatımıdır - oysa Halife, otoriteleri zorunlu olarak yasa-dışı durumdaki inançsız hükümdarların uyruğu olan ve şimdi bütün cemaatin yüzde 95'ine varan bölümü üstünde yönetim haklarını kullanmaktan besbelli ki alıkonulmuştur. Fakat Grothe kalkıp, bir başka sayfada, Kamerun İmparatorluk Yöneticisi'nin bir bildirisinden aşağıdaki sözleri alıntılıyor: "**Dinî konularda bütün Müslümanların Yüce Efendisi olan İstanbul'daki Sultan da bize yardım edecektir.**" Sonra gerekli düzeltmeyi yapacak yerde, bu resmî saçmalığa "**ilginç**" diyor. Grothe'nin, bu savaşın başlangıcında "**Almanya'nın cihadı**"nın Türkiye camilerinde vaaz ve dualara konu olduğunu bildirmesi belki şairâne bir ifadedir; çünkü cihad'ı aşağı yukarı doğru olarak "**kutsal savaş**" diye tercüme etsek bile, yine de şu sıra savaşan her tarafın kendi mücadelesini böyle adlandırdığı gibi, bizim "**kutsal savaşı**"mız, hiçbir biçimde Arapça-İslâmî cihad ile karşılanmaz. Eski usûl sofu Müslümanların dualarında bu savaş anılınca, söyledikleri yaklaşık şöyle olacaktır: "**Sana şükürler olsun ki Allah'ım, Şeytanın kuvvetlerini böldün ve mutlak kudretin sayesinde onlardan bazılarının silâh ve askerleriyle İslâm'ın savunucularını desteklemesini sağladın. Sana ve Peygamberine itaat etmeyenlerin hepsinin kahrolmasını ve müminlerin hızla muzaffer olmasını temin etmek için ne**

gerekiyorsa yap, Ya Rabbim." İşte, tarihin henüz, bu yazının başında sözlerini alıntılıdığım Türkün görüşlerini paylaşacak kadar ayıltmış olmadığı Müslümanların anlayışı, ancak ve ancak böyledir.

Konya, Burdur ve İsparta'da hissedilen bir depremin, üstümüze çöken felâketin gerçek anlamını Türklerin kavramasına yardım ettiğini söyleyişi de, Grothe'nin Şairâne bir ifadesidir. Keza, gezilerinde Türklerin, Arapların, Kültlerin ve Anadolu'luların çağdaş siyaset üstüne Grothe'nin kendi görüşünden zerrece farklı olmayan görüşler savunduklarını ve Almanya'yla duygudaşlıklarını açıkladıklarını durmadan işitmesi, yine onun şairliğindedir. Bunların hiçbir şey anlamadığı dillerde ifade edildiğini işitmiştir; çünkü kullanıldığı her iki Türkçe deyim de yanlışır.(3)

Grothe'nin ondokuzuncu yüzyılın son yirmi yılında geliştirdikleri biçimiyle Türkiye ve Almanya arasındaki siyasal-ekonomik ilişkileri incelemesini izlerken, gerçeğe daha yaklaşıyoruz. Demektedir ki, Almanya elverişsiz koşulların üstüste gelmesi nedeniyle, Türk ülkesinde sağlanabilecek iktisadî ve ticarî yararları toplama yarışında, öteki Avrupa devletlerinden fena halde geri kaldı. Ancak Anadolu demiryolu imtiyazının bir Alman ortaklığına verilmesiyle ki (1888), işler düzelmeye yüz tuttu; daha sonra da, bunu Bağdat demiryolu izledi. Almanya ile Türkiye arasındaki dışsatımı ve dışalım rakamlarının toplamına bakarak, hareketin hızı hakkında bir fikir edinilebilir: 1888'de 14 milyon, 1913'teyse 200-250 milyon mark. İngiltere, Fransa ve Rusya ile rekabet çıkar alanlarının belirlenmesini bütün taraflar için yeniden istenilir hale getirdi. Savaşın çıkmasından önce, o yıl uluslararası bir anlaşmaya bağlanabilecek bir uzlaşım yapılmıştı: İngiltere'ye ekonomik bölgesi olarak Güney Mezopotamya, Fransa'ya Suriye, Almanya'ya da 34 ilâ 41'inci doğu boylamları ve 26 ilâ 39'uncu kuzey enlemleriyle sınırlanan Mezopotamya ve Anadolu bırakılıyor; Anadolu'nun kuzeyi ise demiryolu yapımı için bir Fransız-Rus kombinesine veriliyordu.

Bu iktisadî nüfuz bölgesi için Almanya hafif bir memnuluk duymuş olmalıdır; ama hiç de tatmin olmamıştır. Ağustos'tan beri çeşitli sınırlara sataşmaya başladı; elbette umduğu, savaşın beklentilerini boşa çıkarmayacak elverişli bir biçimde sonuçlanacağıdır. Grothe'ye göre, bunun için her türlü hakkı vardır. Çünkü Almanya'nın başarısızlığa uğraması halinde, Rusya'nın Türk İmparatorluğu'nu yıkmaktan geri durmayacağı kesin sayılabilir. Rusya gelişmesi için muhtaç olduğu buzsuz suyunu Japonya ile çatışmadan Uzak Doğuda ve İngiltere ile çatışmadan Basra körfezinde bulamayacağı için, Çarların İmparatorluğu İstanbul'u ele geçirmeye her zamankinden daha azimlidir. Eskiden, buna hep karşı koymuş olan İngiltere, artık onu destekleyecek; karşılığında da, Mezopotamya ve Arabistan'ı almasına izin verilecektir.

Türkiye'yi yalnızca Almanya kurtarabilir ve böyle yapmakta da büyük çıkan vardır; çünkü ancak Osmanlı İmparatorluğu'nun tamamiyetinin korunması, Almanya'nın orada kazandığı ekonomik konumu sürdürmesini ve geliştirmesini mümkün kılar. Üstelik Almanya

Türkiye'nin uğraşmak zorunda olduğu büyük devletler arasında yegâne bir karış toprağını kendisine katmak istemeyeni ve hatta istese dahi bunu yapamayacak olanıdır. Almanya'nın coğrafi konumu, onun sahiplenebileceği bu gibi toprakları etkinlikle savunmasına ve bunlardan yararlanmasına engeldir. O nedenledir ki, Türkiye ile yirmibeş yıllık yakın ilişkisi boyunca, Sultan-Halife İmparatorluğunun yegâne güvenilir dostu hep Almanya olmuştur. İki ülke arasında, her türlü duygu sorunu bir yana, doğal bir çıkar ortaklığı vardır; oysa bütün öteki büyük devletlerin çıkarları, ancak Türkiye'nin aleyhine olarak ve en sonunda onun varlığı pahasına ilerletilebilir.

Türkiye her zaman soruna bu ışık altında bakmamıştır. Almanya'yı kıskananların haksız rekabet çabalarından kaynaklanan; ama bir ölçüde de Almanya'nın çoğu kez fazlasıyla zayıf bir politika izlemesi sonucu pekiştirilen belirli bir güvensizliğin üstesinden gelinmesi gerekmiştir. Ama şimdi devletin dümenini ellerinde tutan Jön Türklerin gözündeki perde açılmıştır. Öyle görünmektedir ki, İtilâf Devletlerine karşı Almanya ve Avusturya'ya katılmak için, İstanbul'da sadece Kuzey Fransa ve Galiçya'dan gelecek Alman zaferlerinin haberi beklenmektedir-Grothe'nin kitabı Türklerin savaş ilânından önce yazılmıştır. Örgütlenmesini, şimdiden geniş ölçüde Alman eğitimi ve yönetimine borçlu olan Türk ordusu, üstüne düşen ödevi başarabilmek için Alman yardım ve desteğine büyük bir ihtiyaç duyacak; ama bir kez bunu sağlayınca hiç de küçümsenemeyecek bir müttefik olacaktır. Hele Halife cihad-ı ekber, büyük kutsal savaş ilân ederse, bu özellikle doğrulanacaktır.

Burada, Grothe büsbütün uçuyor; çünkü son birkaç yıldır Müslüman Doğu'da oluşan düşünsel harekete katılmamış, eski usül Müslümanlar için Türkiye'nin yaptığı her savaşın bir cihat olduğunu bilmemektedir. Bu gibileri için soru, "**cihat mı, lâik savaş mı?**" değil, "**Türkiye'nin kime karşı cihat ilân ettiği**"dir. Ve diyelim ki, cevap Grothe'nin tasarladığı gibi oldu; yani "**Müslüman ülkeleri sömüren ve dolayısıyla İslâmî görkeminden yoksun bırakan bütün devletlere karşı**" cihat ilân edildi; yine de geriye, Grothe'nin umduğu ve dilediği gibi, Avrupalıların egemenliği altındaki Müslüman ulusların, Sultan Mehmet Reşat'ın adıyla yayımlanan silâh başına çağrısından, efendilerine karşı "**bir yerde gizlice ve hileyle, bir yerde ise bağınaz cesaretle**" saldırı kadar gerçekten büyülenip büyülenmeyecekleri sorusu kalıyor. Grothe'nin hayalhanesinde, daha şimdiden kendisinin -açıkça söylediği üzere- "**böylelikle gelişen din savaşı,**" özellikle İngiltere için "**büyükülüğünün sona ermesi**" anlamına gelmektedir.

Türkiye'nin şu sıra, tam da Grothe ile kafadaşlarının telkin ettikleri gibi, böyle bir kutsal savaş denemesi yaptığını biliyoruz. 1908 devriminden beri Jön Türk Komitesinin elinde bir âlet olagelen, İstanbul'daki en yüksek yargı otoritesi, Şeyhülislâm, Jön Türk Komitesi önderlerinin her istediklerini yaptırabildiği, Abdülhamid'in önemsiz ardılı tarafından kendisine yöneltilen bir dizi soruya olumlu cevaplar vermiştir. Aslında, bu sorular ve yanıtlar, birarada, Komitenin önde gelen bakanları olan Enver ile Talât'ın bir bildirisini

oluşturmaktadır ve soruları soran (Sultan) da, onları cevaplandıran (Şeyhülislâm) da kuklalar durumundadır. İttihat ve Terakki Komitesi'ndeki adamların bu bildirisi demeğe gelmektedir ki (bu ismin, Hilâl'in altında çeşitli ulusların birleşmesi ve çağdaş bir devlet olarak ilerlemesi anlamını taşıdığına dikkat ediniz!), bütün Müslümanların Efendisi, İslâm ülkelerini yağmalayan, Müslümanları kesen ya da köleliğe düşüren İslâm düşmanlarına karşı kutsal savaş ilân edince, yeryüzündeki bütün Müslümanların ödevi canları ve mallarıyla bu savaşa katılmaktır; dolayısıyla, özellikle Fransa, Rusya ve İngiltere'nin Müslüman uyrukları da buna katılmak zorundadırlar, bu ödevi ihmal eden ve mücadeleden çekinenler Tanrı'nın gazabına müstehak olurlar; hele adı geçen devletlerin ya da bağlaşıklarının yönetiminde yaşayıp da, onların Türkiye'yi destekleyen Almanya ve Avusturya'ya karşı savaşmalarına yardım eden Müslümanlar, kendi üstlerine kesinlikle Tanrı'nın gazabını çekecek büyük bir günah işlerler. Zamanın siyasal durumuna uygulanmış olarak ve onun yetkili yorumcusunun bildirmesine göre, İlâhî Hukukun kurallarının bu yolda açıklanması, Sultanın 12 Kasım 1914'te ordu ve donanmaya beyannamesinin temelini oluşturmuştur.

Bu beyanname, İngiltere ve Fransa ile birlikte Rusya'nın çatışmaları başlattığını, Türkiye'nin de onun için silâha sarılmak zorunda kaldığını; Rusya'nın zaten üç yüzyıldır Türkiye'ye zarar vermek için hiçbir fırsatı kaçırmadığını; adları geçen devletlerin zâlimce egemenliği altında milyonlarca Müslüman'ın inlediğini; bu nedenlerle kutsal savaş ilân edildiğini ve sadece Türk İmparatorluğunun iyiliğinin değil, üçyüz Milyon Müslüman'ın(4) yaşam ve geleceğinin de bu savaşa bağlı olduğunu ileri sürmektedir. **Allah'ın inayeti ve Peygamber'in yardımı, Almanya ve Avusturya ile birlikte**, İslâm'ın düşmanlarına karşı girişilen bu mücadeleyi zafere ulaştıracaktır.

Komite'nin(5) bu abartılı iddialarının ardından bir halk gösterisi (nümayiş) yapılmasaydı İstanbul, İstanbul olmazdı. Ben, 1908'de Komite'nin yönetimiyle askerler tarafından yapılan devrimin ilk iki ayına tanık olurken, gün geçmezdi ki, bu nümayişlerden birkaçı birden yapılmasın; üstünde **"Hürriyet, Müsavat, Uhuvvet" yazılı birkaç bayrağın arkasında toplanan halk yığınları, bazı resmî binaların ya da makam sahipleri evlerinin önünde toplanır, hiç kimsenin hiçbir şey anlamadığı nutukları alkışlardı.** Bağırıp çağırnlara ne olduğunu sorarsanız, **"inkılâp, hürriyet; zabıta kaldırılmadı mı?"** gibilerinden yanıtlar alırdınız. Benzer bir biçimde, 14 Kasım günü **Komiteciler şehir sakinlerini tam sekiz saat süren bir nümayişte ağırladılar.**

Türklerin Hıristiyanlığa karşı kazandığı en büyük zaferin, 1453'teki İstanbul'un fethinin anısına dikilmiş olan Fâtih Mehmet Camii'nde, yukarda özetlenen soru ve cevaplar, yani kutsal savaş fetvası yüksek sesle okundu. Dualar edildi, uzun nutuklar çekildi, şenliklerin sonu gelmedi. Şehrin ana caddelerinde alay halinde yüründü, Sadrâzam ziyaret edildi ve Alman ve Avusturya büyükelçiliklerinin önünde gösteriler yapıldı. Sadık Komite üyeleri Nâzım Bey ve Muhtar Bey, sırasıyla Alman ve Avusturya sefirlerini kutladılar ve onların

söylevlerine sefirler karşılık verdi. Alman büyükelçiliğinde teati edilen nutukları Dr. Grothe'nin kendisi yazmış olsaydı, bir sözcüğü bile değişmezdi. Çünkü **Alman sefiri sadece Almanya ve Türkiye'den bahsetmekle kalmadı, Müslüman dünyasının gerçek hayrı için giriştikleri ortak mücadeleden, Almanya'nın Osmanlıların İmparatorluğu'na; ama özellikle de İslâm'ın üyelerine dostluğundan söz etti:** Alman ve Türk silâhları zafere ulaşır ulaşmaz, onların hepsinin önünde görkemli bir gelecek açılacaktı. **Avusturya sefirinin yanıtı biraz daha sakıngan ve daha az İslâmî idi: Osmanlı İmparatorluğu'nun Avusturya ile birlikte yürüttüğü kutsal savaşı ve Avusturya ile Türkiye'yi birleştiren duygudaşlığı anmakla yetindi.** Biz olsak, her şeyden önce Offenbach'ın bir müzikli komedisi aklımıza gelirdi; ama bütün bu gösterinin, Müslümanlar üzerinde bıraktığı izlenim şu olmuş olsa gerekir: **Almanya ile Avusturya cihat yapmak için kendilerini Türkiye'nin hizmetine sunmuşlardır; çünkü pek tabiidir ki, bu üçünden yalnız Türkiye bir cihada girebilir. Kâfirler arasında yapılan bir savaşa cihat demek, iyi bir Müslüman için ya küfürdür ya da gülünç.**

Böylelikle, Grothe yalnız Almanya'nın yakın geçmişteki ve gelecekteki ekonomik ilişkilerini tartışırken değil, Almanya'nın çıkarları için, uykudaki Müslüman bağınazlığını kışkırtmaktan söz ederken de, kendi ülkesinin egemen sınıflarının duygularını dile getirmiş olmaktadır. Bu, yakın zamanlara kadar Hamburg'taki Kolonial İstitut'ta İslâm bilimini şerefli bir biçimde temsil eden Bonn'dan saygıdeğer meslektaşını Prof. C.H. Becker'in de, hâl-i hazırda bütün Alman devlet adamlarını sarmış görünen, inanılmaz cihat çılgınlığına kapılmış olmasını, benim için biraz daha anlaşılır kılıyor. Becker'in "**Almanya ve İslâm**"(6) risalesi, ılımlı edasıyla ve ayrıca söylemek bile gerekmez; ama İslâmî bilgisiyle Grothe'nin kitapçığına üstün gelmekle birlikte, onunla aynı ruhu solumaktadır.

Becker, Türkiye'yi koruma programına, onun saygın bir ordusu olan çağdaş bir anayasalı devlet halinde yeniden yaratılabilmesi için Hilâl İmparatorluğunun askerî ve siyasî rönansını ekleyerek, Grothe'nin betimlediği, gelecekteki Almanya-Türkiye ilişkilerine maddî katkılar yapıyor.

Türkiye'de yalnızca Alman ürünleri ve Alman sermayesi değil, Alman ruhu da işe koşulmalıdır. Bu ise, Fransa ve İngiltere'nin kendi sömürgelerinde uyguladıklarından daha iyi bir yöntemle yapılmalıdır: "**Çağdaş yöntemlere göre, ama geleneksel doğu kültürüne dayandırılarak ve İslâm'ın en iyi yanlarıyla desteklenerek yürütülecek sağlam bir kamu okulları eğitimi.**" Bu konuya yine döneceğiz. Önce, Hilâfet ve Müslüman bağınazlığı aracılığı ile nereye varılabileceğini bir yana bırakarak, Almanya ile Türkiye arasındaki siyasal uyumun gelişmesi üstüne gerek Grothe'nin gerekse Becker'in yazılarında görülebilen fikirlere biraz değinelim.

Almanya'nın Türkiye'de elde ettiği hızla çoğalan çıkarlar göz önüne alınınca, rakiplerinin yaratabileceği tehlike ve güçlükleri en küçük oranlara indirmek istemesini

anlamak kolaydır. Türkiye'nin de bu ilişkiden ötürü pek korkulacak bir toprak kaybına uğraması söz konusu olmadığı için, herşey bir yana, Almanya ile iş yapmayı yeğlemesini anlamak da bir o kadar kolaydır. Kasten "**herşey bir yana**" dedim; çünkü Sultan'ın ya da Komite'nin kendi kendilerine, "**Bu dostluk nerede?**" diye sordukları anlar olmalı. Abdülhamid'in zamanında, Alman sevgisi, yalnızca, o sıralar bütün iktidarı elinde bulunduran; ama şimdilerde genellikle halkının gelmiş geçmiş en büyük düşmanı sayılan bu zata yönelmiş bulunuyordu. 1888'den 1908'e kadar Almanya, kendisine bir yaran olmadığı için, Türkiye halkını görmezlikten geldi. Avrupa'daki siyasal dostlukların niteliğini biraz bilen biri, ne buna şaşar ne de Kayzer Wilhelm'in bir zamanlar pek sevdiği Abdülhamid'in Komite tarafından önce bir özgürlük dostu olarak ortaya çıkarılması, sonra da kaldırılması karşısında, onun akıbetiyle pek ilgilenmemesine.

1908'den sonra, her kim Türkiye'de bir kazanç ya da ayrıcalık edinmek istese, bunu Komite'den zorla almak ya da dilemek zorundaydı. Alman yazarlarımızın da belirttikleri gibi, Komite başlangıçta Almanya'ya güvenemiyordu. Çünkü devrimden önce, ülkelerinden kaçmak zorunda kalan özgürlükçü Türkler, müstebitle dostluğundan ötürü Almanya'dan yüz bulamamışlardı. Devrimi izleyen genel kargaşalıktan yararlanarak, Avusturya önce Bulgaristan'ın Türkiye'den tam olarak kopmasına yardım ettiği, sonra da Türk toprağından bir parçayı kendisine kattığı zaman, Almanya Türkiye'ye onca acı veren bir organ kesme ameliyatından bağlaştığını alıkoymak için parmağını bile oynatmadı. Daha sonra İtalya Trablusgarb'ı aldı ve Türkiye, Almanya'nın kendisinden bir şey koparmaya kalkmayan yegâne üçlü İttifak üyesi olmasından büyük bir mutluluk duymadı; çünkü böyle bir girişimin doğal engelleri olduğunu herkes gibi Türkiye de biliyordu. Böyle doğal engellerin bulunmadığı durumlarda, Almanya da başkaları kadar açgözlülükle payını almaktaydı. Afrika'da iki milyon Müslüman'ı kendi egemenliği altına soktu; konuyla ilgilenenler, bu egemenliğin, Sultan Reşad'ın ve Becker'in iddialarının aksine Hindistan Müslümanları üstündeki İngiliz ve Kuzey Afrika Müslümanları üstündeki Fransız egemenliğinden daha az müstebitçe olmadığını teslim edeceklerdir.

Şimdi Becker diyebilir ki, o Müslümanlar bizim Türkiye'ye ve İslâmiyet'e gönül vermemizden önce yönetimimiz altına girmişlerdi, üstelik kömür gibi siyah Müslümanlar Türklerin ve Arapların gözünde bile pek değer taşımazlar. Fakat bu, yapılan itiraza ciddi bir cevap değildir; sadece İslâm zencilerin aşağılanmasını kuramsal olarak yadsıdığı için değil, aynı zamanda uygulamada da, yetenekli zencilere hemen bütün yükselme yollarının Müslüman ülkelerinde Hristiyan ülkelerindekinden çok daha açık tutulması nedeniyle. Becker şimdi Almanya'nın yardım etmesi gereken baskı altındaki Müslümanların sayısını sadece yüz elli milyon olarak hesaplıyor; çünkü yalnız Rusya, İngiltere ve Fransa'yı baskıcı sayıyor. Fakat Sultan, Beyannamesinde kurtarılacak kurbanların sayısını -Kayzer'in bütün Müslümanlar için yaptığı tahminle- tam üç yüz milyon diye anmakta ve yanlılıkla bunlara,

haydi başkalarını söylemeyelim, iki milyon Alman uyuğu ile Avusturya ve İtalyan egemenliği altındaki Müslümanları da katmaktadır.

Balkan Savaşı sırasında, Türkiye'nin bağımsızlığı cihat ilânındakinden daha az tehlikeye girmiş değildi; ama o zaman bile Alman dostundan pek destek görmedi. Grothe yalnızca Türkiye'nin hatırı için, o sıralar Almanya'da savaşa girmeye yetecek kadar coşku yaratılmadığını; ama şimdi İngiltere ve Rusya'ya karşı bunun kolayca yapılabileceğini öne sürüyor. Yine de teslim etmek gerekecektir ki, Becker ve Grothe'ye göre, Almanya'nın bilinçli İslâm politikasını başlatan Kayzer Wilhelm'in Sultanı ziyaretlerinin etkisi, normal olarak gelişmemiş, uzun süre pek uyuşuk kalmıştır.

Bütün bunlar, Almanya'nın politikasının biraz tek-yanlı olan niteliğini, Becker ve Grothe'nin yazılarından daha fazla vurgulayabilirler; ama şimdiki siyasal kutuplaşmada Türkiye'nin Almanya ile bağdaşmaktan büyük yararlar sağlayabileceği gerçeğini yok etmezler. Fakat biz geleceği Alman yazarlarının olmasını istedikleri gibi tasarımlarsak, bütün ayrıntılardan arındırıldığında durum şudur: Almanya tarafından, İngiltere, Fransa ve Rusya'nın her türlü can sıkıcı müdahalelerinden kurtarılan Türkiye, Alman vesayeti altına girecek ve bu adı ağza almamaya büyük özen gösterilse de, bir **Alman Protektorası** (himaye altındaki, mahmî devleti) olacaktır. Ordusu, yönetimi, mâliyesi, herşeyi Almanya'ca inceden inceye yeniden örgütlenmek gerekecektir. Bu ilişki, Fransa'nın Fas'taki, İngiltere'nin birçok Müslüman emirliğindeki protektorasından ancak biçim itibarıyla farklı olacaktır. Daha sâkin zamanlarda, İngilizlerin Hindistan'da, Fransızların Kuzey Afrika'da Müslümanlarını yönetim metodlarına övgüler yağdırılması Almanya'da olağandı; ama Alman çıkarları için içine girince, eleştiri ve kınama da eksik olmuyordu. Eski güvensizlik, kargaşa ve yozluğun yerine geçen pax Britannica'dan ve pax Gallica'dan söz ediyorlardı. Hatta İngiltere'nin Mısır'daki tutumu övülüyor ve Rusya'nın Orta Asya'daki İslâm siyaseti için lehte görüşler ileri sürüldüğü işitiliyordu. Türkiye'de bir Alman protektorasının daha elverişsiz sonuçlar vereceğini düşünmeye sebep yoktur; öncellerinin işledikleri birçok yanlışla düşmemeleri ve sonucun Türk ülkeleri için hayırlı olması bile mümkündür. Türkler, kararlaştırılan kimi düzeltmelerin kendilerine sağlayacağı yararı takdir etmekten geri kalmasa bile; kesinlikle kaçınılmaz müdahaleler ciddi olarak başlayınca, Almanlar Türklerin şükran duygularının sona eriverdiğini mutlaka göreceklerdir.

Üstelik Alman uzmanlarının Türkiye ve İslâmiyet, özellikle de bunları yeniden örgütleme olanakları hakkındaki kanıları, hiç de, şimdi Grothe ve Becker'in onca hararetle savundukları gibi değildir; en azından bu savaşın öncesinde değildi. Halen Berlin Üniversitesi'nde öğretim üyesi olan Prof. Joh. Marquart, Leiden'deki Ulusal Etnoloji Müzesinin Benin Koleksiyonu (1913) üstüne yapıtında, "**İslâm'ın sözde kültür taşıyıcılığı işlevi**" ile alay etmekte ve "**Allah yolunda yağmacı cinayetlerin dinsel bir ödeve dönüştürülmesi demek olan cihad'ın**" -yani Almanya'nın Türkiye'ye yeniden zorladığı

ödevin- "**nimetleri**"ni acı bir dille eleştirmektedir. İslâm'ın başka herşeyden önce savaşılmaması gereken düşman sayılması, sadece Alman misyoner çevreleriyle sınırlı kalmamış, bir Alman koloni kongresinde de şu karar alınmıştır: "**İslâm'ın yayılması, bizim kolonilerimizin gelişmesi için ciddi bir tehlike oluşturduğundan, Koloni Kongresi buna karşı köklü önlemler alınmasını önerir,**" vb.

Berlin'deki Doğu Dilleri Semineri'nde İslâm bilimi öğreten ve kaleminden İslâm ve Türkiye hakkında önemli bir takım yapıtlar çıkmış olan Prof. Martin Hartmann, Müslümanların, başlıca, kadınları hor gören ve İslâmiyet'e inanmayanları aşağılayan İslâm kurumları yüzünden kültüre katılmalarının engellendiğini ileri sürmekten hiç usanmaz. (7)

Hartmann, Osmanlı Sultanlarının Halifeliğini, ancak kutsal gelenek çiğnenerek yapılmış bir gasp sayar, bunun "**İslâm dünyasında bir çeşit fetiş gibi görülmek için**" tutulan "**kolay bir kıskırtma yolu**" olduğu söyler; Sultan-Halife'nin "**bu ikili niteliğinin uygar devletlerce hiçbir zaman tanınmamış olduğu**"nu ekler ve Türkiye'nin bu ünvanı dürüstçe terketmesinin onu zayıflatmak yerine güçlendirileceğini ileri sürer. Elbette, kutsal savaş için de söyleyeceği birkaç şey vardır. Türkler Trablusgarb için İtalya ile kapıştıklarında cihat sözcüğünü ortaya atınca, düşündüklerini özellikle kaydetmek istemiş ve yeniden güncellenen bu konu hakkında şöyle yazmıştır: "**... kutsal savaş, yani İslâm'ın önderlerince cemaata açıkça İslâmiyet'in dostları diye gösterilenlerin dışında, bütün inançsızlara karşı savaş tehdidi... Bu fikir çılgınlıktır.**" O zaman kamuoyu kıskırtmalarının merkezi Berlin olduğu için, şunu da ekliyordu: "**Dinsel bağınazlığı çoşturarak huzursuzluk yaratanlara karşı bir uyarı olsun. Bütün uygar uluslar böyle herhangi bir girişimin önüne oybirliğiyle dikileceklerdir.**" Onun yazdıklarından, benzer içerik taşıyan daha pek çok alıntı yapabilirim; ama bir de şunu vermekle yetineceğim: "**İslâm bir nefret ve savaş dinidir. Onun, uygar dünyadaki hiçbir ulusun yönetici ilkesi olmasına izin verilmemelidir.**"

Aynı yazardan, Türklerin bütün Türk İmparatorluğu içinde, ülkelerinin gelişmesine en az faydası dokunabilecek ulus olduğu izlenimini veren daha pek çok alıntı yapabilirdim. Türk unsurunun kendisini kılıç hakkına dayanarak öteki Müslümanların başına geçirdiği her yerde, Türkler "**kültür varlıklarını yıkmış ve kültür değerleri yaratma yolunda hiçbir şey; ama hiçbir şey yapamamışlardır.**" Dinsel kibirleri, ulusal kibirlerinden daha bile çekilmez niteliktedir. İstanbul'un Türkleri "**tüylür ürpertici bir güruh**"tur (ein schauderhaftes Gesindel), (Grothe'nin de kullandığı deyimle) "**dürüst Anadolu**" ise bir söylence ürünüdür. Ve böylesi bir aşağı ulus, "**İşkodra ve Preveze'den Van ve Basra'ya kadar uzanan büyük bir imparatorluğun yönetici ögesi olmak istiyor.**"

Prof. Hartmann'ın son derece coşkulu bir mizacı vardır; bense kendi payıma, onun bütün kanılarını onaylamayı da, ifadelerinin abartılı olduğunu yadsımayı da aklımdan bile geçirmem. Fakat konusunu bilmekte Grothe'den çok üstündür; Türkiye hakkında ise, kendisiyle birlikte Almanya'daki İslâm biliminin haşılca temsilcileri olduğu Becker'den de

iyidir. Kaldı ki, daha ılımlı bir biçimde ve farklı bir tonda olmasına karşın, bizzat Becker de, önceleri İslâm sorunu için pek benzer sözler söylemiştir.

Doğal olarak Halife ve cihat övgüsüne katıldığı son yazılarıyla bilimsel nitelikli eski yazılarında dile getirilen görüşler arasındaki çelişkiyi ilk hisseden, Becker'in kendisi olmuştur. 1910'da Paris'te yaptığı bir konuşmanın bitiriş cümlesini kendisi tekrarlıyor: **"İslâm dayanışması bir hayalet ise, beyaz ırkın dayanışması bir gerçekliktir;"** ama şimdi bu sözlerin etkisini zayıflatacak ve onları, konuşmasının başlıca konusunu oluşturan Afrika zencilerinin İslâmlığı ile sınırlandıracak biçimde tekrarlıyor. Muhtemelen, dinleyicilerinin hiçbiri bu sınırlamayı anlamamıştır; çünkü bu sözlerden hemen önce şöyle diyordu: **"Bir devletin, bir başkasının aleyhine olarak İslâm'la birleşebileceği korkusu, bana hiç de sağlam dayanaklı görünmemektedir."** Üstelik Becker eskiden, örneğin 1904'te, Panislâmizm hakkındaki bir yazısında, panislâm fikrinin Türkiye'nin gerçek çıkarlarına aykırı olduğunu ileri sürmüştü(8): **"Jön Türkler [1878 Türk-Rus Savaşından sonra] gerçekleştirdikleri reformlarla, Sultan'ı başka her şeyden çok Halife, İslâm'ın önderi yapan, böylelikle de başlıca Hıristiyanlardan oluşan Osmanlı İmparatorluğunun normal gelişmesini olanaksız kılan din unsuruna son vermeyi ummuşlardı."** Yukarıda andığım, 1910'daki Paris konferansının Almanca çevirisinde(9) de şu ek parça yer almaktadır: **"İstanbul Sultanı'nın Halifeliği, Jön Türk devrimine değin Türkiye'nin İslâm siyasetinin temeliydi. Yeni Türkiye, hiç kuşku yok ki, Hilâfet iddiasını elden bırakmamıştı; fakat gerçekten anayasalı bir devlet olmak istiyorsa, bunu mümkün olduğunca az kullanması gerekecektir. ... Güçlü bir Türkiye'nin öteki devletlerin Müslüman uyrukları üstünde hiçbir zaman siyasal egemenlik iddiasında bulunmayacağı besbellidir..."**

Son Risalesi, **Deutschland und der İslam**'da ise, Becker yeni **"ihtida"**sını itiraf ediyor ve öteden beri savunduğu fikirlerin yanlış olduğunu ileri sürüyor. Grothe gibi, o da Kayzer Wilhelm'in Sultan Abdülhamid'e yaptığı iki ziyaretin (1889 ve 1898) uzun boylu üstünde duruyor ki, bunların ikincisi Grothe'nin deyişiyle **"Kutsal Topraklara siyasal bir hac gezisi"ni** de içermişti. Oysa dünya, ilki Anadolu demiryolu ayrıcalığının ertesi yıl; yani 1889'da yapılan bu ziyaretleri, Almanya'nın Türkiye'deki sınaî ve ticarî çıkarları için sahnelenmiş aşırı debdebeli gösteriler saymıştı. Bu ziyaretin yapılış biçimi, Almanya'da bile birçoklarına omuz silktirmişti. Bir kere, büyük devletlerin Berard'la birlikte Hartmann'ın da dediği gibi, **"sessizlik fesadı"** ile suç ortaklığı ettikleri, **"Kan içici"** zâlim Abdülhamit, böyle bir yürekten dostluk izharı için garip bir seçim diye görünüyordu (bir de gerisinde, uzmanlara göre zevk-i selime bir hakaret olan İstanbul'daki hantal anı çeşmesini bırakmıştır). Üstelik, bu gezinin İslâm dünyasında yarattığı etki, hiç de istenildiği gibi olmamıştı. Güçlü bir Avrupa imparatorluğu hükümdarının iki kez saygısını sunmak için Sultan'ın ayağına gidişi, hele Sultan'ın iade-i ziyarette bulunmadığı da öğrenilince, hiç şüphesiz önemli sayılmıştı; ziyareti yapan o ülkede yaşayanlara, kendisinin daha aşağı olduğunu göstermişti; dünya haritası ve

dünya tarihi hakkındaki bilgilerini gerçekler yerine söylencelerden edinen basit Müslümanlar, bunda bütün yeryüzünün en güçlü Müslüman hükümdara tâbi olduğu ve bazıları çok isyankâr olsalar da, bütün diğer hükümdarların onun vassalları durumunda bulunduğu yolundaki inançlarının bir doğrulanışını görmüşlerdi. Övgücüler Alman gezginlerine bunlar hakkında her ne yuttursalar da, bu saygı sunuşları, Almanya'nın Doğu'daki ününü görkemlileştirmemiştir. İslâmî tanıyanların üstündeki en garip izlenimi ise, Kayzer'in ikinci gezisinde (1898) Şam'da, bir de çelenk koyduğu Selâhaddin'in [Eyubî] mezarının başındaki söylevi bırakmıştır.

Selâhaddin Avrupa'da Haçlı Seferlerinin tarihi, özellikle de Lessing'in yapıtı aracılığıyla yaygın bir ün kazanmıştır: Müslüman Doğu'da ise, birkaç tarih ve edebiyat meraklısının dışında, adı bile çoktan unutulmuştur. Bu meraklılar da onu, sadakatsizlik ve ihanetle büyük güce erişmiş ve ancak kesinlikle ortodoks bir kâfir-düşmanı olduğu için bağışlanan ve hiç de Lessing'in Bilge Nathan'ında (Nathan der Weise) onu gösterdiği gibi onsekizinci yüzyıl hoşgörüsünün örneği olmakla ilgisi bulunmayan ilkesiz bir siyaset adamı olarak tanırlar. Bu Hıristiyanlık nefretçisinin mezarında, Becker'in bize hatırlattığı üzere Hıristiyanlığın devlet dini olduğu bir dünya imparatorluğunun Kayzer'i şu sözleri söylemiştir: **"Yeryüzüne dağılmış bulanık üç yüz milyon Müslüman, Alman imparatorunun ebediyen(10) kendilerinin dostu kalacağına emin olabilirler."**

Gösterinin bu bölümü, Selâhaddin'in kendisinde ne denli az bir kalıcı etki yarattıysa, Müslüman dünyasında da o denli geçici bir etki uyandırmış ve o vakit bu sözleri işiten Alman bilginleri başlarını iki yana sallamışlardır. Fakat şimdi bu demeç birdenbire öne çıktı: Grothe de Becker de onu yorumluyorlar; Türklere bu sözler öyle etkin bir biçimde anımsatılıyor ki, Nâzım Bey Alman sefirine çektiği söylevde onu alıntılıyor, Sultan da beyannamesinde ondan çok kereler eleştirilip düzeltilmiş, zaten de pek eskimiş olan nüfus sayılarını ödünç almak yanlışını yapıyor.

Bu yakınlar kadar, Becker **"bilgisizlikten ötürü... Almanya tarafından bu Halife ünvanının vurgulanmasını yanlış saymış"**tır; fakat şimdi Prens von Bülow'un **Deutschland unter Wilhelm II.** adlı yapıtındaki açıklamaları okuyunca, onda **"bilinçli bir Alman İslâm politikası"**nın ilk güçlü anlatımını ve **"Alman politikasının, başından beri İslâmî uluslararası bir etken olarak hesaba kattığı"**nın kanıtını sevinçle keşfetmektedir. Becker'in bilgin vicdanı, bu **"ihtida"**dan ve Hilâfetin uluslararası politikanın etkenlerinden biri olduğunu savunmaktan, bu İslâm politikasının groteskliğini hiç de hissetmişe benzemeyen Grothe'ninki kadar rahat değildir. Her halükarda, Becker Türkiye ile Almanya arasındaki ilişkiye dair bir kanısını dile getirmiş sayılmak istememekte, böyle bir ilişkinin var olduğunu belirtmekle kendisini sınırlamakta; ancak bir olgu olarak, Avrupalı ulusların milyonlarca hoşnutsuz Müslüman uyruğunun kurtuluşlarını Türkiye'den beklediklerini ve Almanya için, bu ruh halinden yararlanmanın vakti geldiğini söylemektedir.

Kurtuluşu Türkiye'den beklemek! Martin Hartmann'ın daha bu yakınlarda, **"Avrupa'dan İslâm-Türk egemenliğinin dışlanması tamamlanıyor"** ve Türkiye'ye **"çoktan vesayet altına alınacağı tehdidine bulunulmalıydı"** yahut **"böylelikle günün birinde zaten olacak olan, yalnızca daha çabuk meydana gelecektir: ölüm halindeki Türklüğün elinden siyasi iktidarın alınması"** sözleriyle anlattığı, Becker'in kendisinin henüz birkaç yıl önce, ancak **Hilâfet fikri ya büsbütün terkedilir ya da mümkün olduğunca az vurgulanırsa gerçekleşebileceğini ileri sürdüğü, çağdaş bir uygar devlete dönüştürülebilme için Almanya'nın enerjik yönetimi altında yeniden yaratılması** gereken Türkiye'den kurtuluşu beklemek!

Nasıl oluyor da, Türkiye'nin yakın zamanlara kadar saçma diye bir yana itilmiş olanı yapabileceği düşünülüyor; kısa bir süre önce kesin bir yıkım kaynağı diye düşünülen bir şeyi nasıl oluyor da şimdi Türkiye'ye yararlı sayarak salık veriyorlar? **Ultimatum des Panislamismus**'unda, Hartmann Türk-İtalyan çatışmasına bir din savaşı niteliği vermek isteyen kışkırtıcıları fena halde haşlarken, aynı zamanda Almanya'nın hal-i hazırdaki İslâm dünyasının ölmüş Orta Çağlara özgü bağınazlığını diriltme girişimi hakkında, tasarlanabilecek en keskin eleştiriyi de yapmıştır. O zaman pek haklı olarak, **"Türkiye ancak, Tanrı beni dostlarımdan korusun diye haykırabilir"** demişti. En iyi dostunun şimdi onu din savaşına kışkırtması ve Almanya'ya karşı savaşırken tutsak düşen Müslümanları, siyasi-dinsel bir hidayet-ettirme tedavisine tâbi tutsun diye ona teslim etmesi durumunda, Türkiye ne diye haykırmamalı ki?

Biz bütün bunları, ancak bir zamanlar uygar dünya dediğimiz nesnenin düşünsel havasında bile, hayıflanılabilir denge bozulmasına yorabiliriz. Çünkü normal zamanlarda, Almanların genellikle insanlık için bir ayıp ve Türkiye için bir felâket sayılacak müthiş bir saçmalığın Almanya Hilâl'in arkasında ya da yanında yer alır almaz, iyi ve salık verilmeye değer hale gelebileceğini sindiremeyecek kadar akli başında ve makul olduklarını biliyoruz. Şimdiki korkunç olaylardan birçoğunun nasıl sonuçlanacağını bilmiyoruz; ama ben şurasını bugünden kesinlikle öngörebiliyorum ki, çok geçmeden, Hilâfet ve kutsal savaşla yapılan menfur oyuna karşı Almanya'da da öfkeli tepkiler yükseldiğini yansıtan birçok Alman yazısı okuyacağız.

Olgular itiraz kaldırmayan dillerini hızla konuşacakları için, geniş çaplı bir Müslüman din savaşını tutuşturma, böylelikle de uluslararası ilişkilerde sonu gelmez kargaşalar yalatma girişiminin ne kadar başarı şansı olduğunu şimdiden kestirmeye kalkmak riskli olurdu. Hartmann, daha önceleri, bu olanağı tam bir inanişle reddetmişti: **"... çeşitli İslâm grupları alınacak ortak önlemleri görüşmek üzere bir araya gelir gelmez, iki yüz milyon Müslüman arasındaki çok büyük etnik, ekonomik ve düşünsel eğilim ayrılıkları, hemen kendilerini gösterecektir."** Önceleri, **"İslâm dayanışması bir hayalet"** tir diyen Becker ise şimdi şunları söylüyor: **"Pek çok şeyi ortaya çıkaran ve karara bağlayan büyük savaş, sık**

sık tartışılan İslâm'ın uluslararası dayanışmasının gerçek bir etken mi yoksa bir yanılğı mı olduğunun kanıtını da getirecektir."

Almanya eğer şimdiki "**İslâm politikası**"nda ısrar ederse, Müslüman kamuoyunun önünde, bu politikanın kökenlerinin tarihini ve yeniden yaratılmış Sultan-Halife'nin Almanya'nın vassalı durumuna getiren ilişkiyi serimlemek için her şeyi yapılacağı kesindir. Fakat kendisi inançsız bir Komutanın altında duran bir Müminler Komutanı'na karşı, başka bakımlardan bu komediye aldanabilecek olan eski usul Müslümanların dahi ciddi itirazları olacaktır. Osmanlı sultanlarının hak iddialarının başlıca dayanağı kendi kılıçlarıydı; yoksa, inançsız bir "**müttefik**"in buyruğu ile çekilecek ve kınına sokulacak bir kılıç değil.

Ne mutlu ki, bizim Hollanda Hindistanı'mızın Müslüman nüfusu açısından endişelenmemiz gerekmiyor. Onlar Türk İmparatorluğu'nun varolduğu bir dönemde; ama Türkiye farkına bile varmadan Müslüman olmuşlar ve Hilâl'le hiç bir temasta bulunmamışlardır. Rûm Sultanı dedikleri, İstanbul'un Büyük Efendisi onlar için hep bir efsane yarattığı olarak kalmıştır. Hiç kuşkusuz, Panislâm fikri Doğu Hindistan adalar topluluğuna da sızmış; ama elverişli bir ortam bulamamıştır. Geniş aşağı sınıflar kitlesi hiç etkilenmemiştir; yukarı sınıfların çoğunluğunun da, bu siyasal-dinsel aldatmaca ve saçmalık karışımına karşı tam bir bağışıklığı vardır. Bu bağışıklığın durmadan yayılacağına güvenebiliriz. Çünkü Almanya, yukarıda betimlenen gösterişlerle "**bilinçli İslâm politikası**"na daha yeni başlamıştır; oysa tarihin bizim korumamıza emanet ettiği yerli nüfus için bilinçli eğitim politikamız çok daha önce başlatıldı ve bunun karşısında, Halifelik de, kutsal savaş da, öteki Orta Çağ kötülükleri de, ne mutlu ki büsbütün güçsüzdür. Eğer biz Müslümanlarımıza yüzyıllardır tanıdığımız tam dinsel özgürlük güvencesine sıkı sıkıya bağlı kalır ve aynı zamanda da, eğitim politikamızı gittikçe hızlanan bir tempoyla sürdürürsek, şimdi tarihte ilk kez "**made in Germany**" damgası ile dolaşıma sokulan belirli "**düşünsel silâhlar**"dan hiç korkmamız gerekmeyecektir. Yine de, tüm insanlık yararına, Almanya'nın yeni ürününü çok geçmeden piyasadan çekeceğini umuyoruz.

İslâm'ın kutsal savaşı, birçok kere belirttiğim gibi, Müslüman dünyasının bile geliştikçe terkettiği, iyiden iyiye Orta Çağlara özgü bir kurumdur. Ama bu kurumun özelliklerinden birine içtenlikle hayran olabiliriz: Müslüman topluluğunun ortak üyelerine karşı Kutsal savaş yapılması, İslâm hukukunca kesinlikle yasaklanmıştır. Topluluk üyeliğinin, bu yaşamdan sonrası hakkında aynı dogma inancını paylaşanlarla, Müslümanlarla sınırlanması, Orta Çağlara özgüdür; fakat topluluk için çatışmanın günah sayılması, en yüksek bir toplumsal uygarlık için mükemmel bir temeldir ve çağdaş dünya için de hayli utarılacak bir ilkedir. Martin Hartmann'ın bu konudaki heyecanlı sözlerine kulak verelim: "**Savaşın ilkece 'inançsızlar' denilen başka inançtakilere karşı dövüşmekle sınırlandırıldığı İslâm'ın tersine, Hıristiyan dünyasında hiç kimse aynı inancın üyelerine karşı savaşmazlık etmez ve burada Sevi kilisesinin hizmetkârları, sık sık, yurtseverlik adına, Kutsal Kitab'ı inkâr**

etmekte herkesten ileri giderler; oysa bu, beşinci buyruğun [Komşunun malına göz koymayacaksın!] da çiğnenilmesidir, 'Komşunu kendin kadar seveceksin' diyen buyruğun da."

Gerçekten, İlâhî hukukun mutlak hükmünü sağlamak için, İslâm'da yalnızca aynı topluluk üyelerine tanınan, tam siyasal varolma hakkı üstündeki Orta Çağlardan kalma sınırlamayı kaldırmak ve topluluk kavramını bütün dünyayı kapsayacak biçimde genişletmek gerekir. Mutlak dünya-barışını, uyruk, koruma altında halk ya da bağlaşik sıfatıyla Müslümanları olan çağdaş devletlere, onları ve aynı zamanda da kendilerini, bu yüksek insan toplumun anlayışına göre eğitmek gibi güzel bir ödev düşüyor; yoksa kendi bencil çıkarları uğruna, onları gerisin geriye, terketmek üzere oldukları, Orta Çağların dinsel nefret yollarına yöneltmek değil.

• Yazar 1452 diyor- MT

(1) "Eenige Arabische Strydschriften besproken," Tydschriften van het bataviaasch Genootschap van Kunsten en Wetenschappen, cilt XXXIX, s. 379-427.

(2) O zamanki deneyimlerimi, De Gids'in Şubat 1909 sayısında yazdım.

(3) Gezilerinde Grothe'ye, Alman olduğu için, Türkler hep "**dostumuz**" diyecek yerde, "**bizim dost**" diyorlarmış; kendisi de **Alman** ya da **Almanyalı** yerine her zaman **Almanlı** sözcüğünü kullanıyor. [Çok bilen çok yanılmış. Saygıdeğer Dr. Hurgronje'nin bu dilsel itirazları bana aşırı geldi. Grothe'nin aktardığı deyişlerin ikisi de, pekâlâ otantik olabilir. Müteveffa Hollandalı bilgin, acaba bizim yeni **Almancı**'mızı duysa, ne söylerdi? Kendi dilimizi bilmediğimizi mi? - M T.]

(4) Bu rakamı ilk kez, 1898'de Selâhaddin'in (Eyubî) mezarının başında yaptığı konuşmada Alman Kayzeri vermişti; aradan geçen onaltı yıl boyunca nüfusun artmadığı anlaşılıyor.

(5) Bu coşkun ve bağınaz fetva ile beyannameyi iyice değerlendirebilmek için, her ikisinin de gerçek yazarlarının, Enver'in, Talât'ın vb. hemen hemen dinsiz olduklarını akılda tutmak gerekir. [Doğru değil: Talât Paşa Mason'du, ama Enver Paşa mümin bir Müslüman'dı. - M.T.]

(6) Bu, Ernst Jaechh'in editörlüğünü yaptığı ve yazarları arasında (yine) Prens von Bülow'un ve başka ünlülerin de bulunduğu, upuzun bir Siyasal Risaleler, Politische Flugschriften dizisindedir. Becker ayrıca, Bonner Vaterländische Reden und Vorträge während des Krieges derlemesinde "Deutsch-Türkische Interessengemeinschaft" (Alman-Türk Çıkar Ortaklığı) konulu konferansını; Süddeutsche Monde "England und ve Das Grössere Deutschland'da da "England und der Islam" makalelerini yayınlamıştır.

(7) M. Hartmann'ın son yıllarda yazdıklarının kısa bir listesi şöyledir:

- "Der İslam, 1908," Mitteilungen des Seminars für Orient Spr. in Berlin, yıl xli, cilt ii, 1909;
  - Die Arabische Frage, Leipzig, 1909;
  - Der Islam, Leipzig, 1909;
  - "Die neuere Literatur zum Türkischen Problem" [Türk Sorunu üstüne son yayınlar], Zeitschrift für Politik, 1909;
  - Unpolitische Briefe aus der Türkei [Türkiye'den gayr-i siyasî mektuplar], Leipzig, 1910;
  - Islam, Mission und Politik, Leipzig, 1912;
  - Fünf Vorträge über der Islam [İslâmiyet hakkında beş konferans] Leipzig, 1912;
  - (İtalya'ya cihat açılması hakkında) "Das Ultimatum des Panislamismus," Das Freie Wort, yıl xi, Sayı 16;
  - "Mission und Kolonialpolitik" Koloniale Rundschau, sayı 2, Mart 1911
- (8) "Panislamismus," Archiv für Religionswissenschaft, cilt vii, 1904
- (9) "Der Islam und die Kolonisierung Afrika's," Internat. Wochenschrift für Wissenschaft, Kunst und Technik, 10 Şubat 1910.
- (10) Doğrusu, siyasal dostluğa pek uygun düşen bir sıfat

DÜZENLEYEN
CELAL SANCAR
29.10.2017
ANKARA